

שבת הארץ

הלכות שמיטה ויובל לרמב"ם

פרקים ט-יג

ועליהן ביאורים וחידושים מאת הראי"ה קוק

בתוספת: הלכות, עיונים, ומראי מקומות

שנכתבו ונערכו

ע"י צוות מכון התורה והארץ

ערב שנת השמיטה תשס"ח

**בהוצאת מכון התורה והארץ
כפר דרום – אשקלון**

טל' 08-6847325, פקס' 08-6847055

©

כל הזכויות שמורות

אינטרנט

www.toraland.org.il

דוא"ל

il.net.Mahon@inter

יוצא לאור בסיוע משרד המדע

התרבות והספורט – מינהל התרבות

סדר ועימוד

א"א 054-6671877, 054-6672712

דפוס חמד ירושלים - בית שמש

תוכן הספר

6	הנחיות למעיין
7	ברכות והקדמות
11	רשימת המשתתפים בספר
13	תוכן מפורט של פרקים ט-יג
25	הלכות שמיטה ויובל פרקים ט-יג
259	הערות הרצי"ה קוק והרב דוד כהן (הנזיר) זצ"ל
261	מפתח עניינים ומושגים

הנחיות למעיין

- א. הלכות שמיטה ויובל לרמב"ם שהובאו בספר הובאו באות **וילנה מודגשת**. מעל ההלכה צויין שמקורה מהרמב"ם. מובאות מהרמב"ם בתוך ההלכות השונות אף הן באות וילנה בהוספת כותרת צד – **רמב"ם**, נוסח הרמב"ם הוא לפי מהדורת הרב יצחק שילת.
- ב. הוספות שבת הארץ של הראי"ה קוק וחידושיו הן באות **פרנק-ריל מודגשת**. בפיסקה ראשונה ממספר פסקאות של הראי"ה קוק ישנה כותרת – **שבת הארץ**.
- ג. הוספות צוות מכון התורה והארץ הן באות נרקיסיס, הכותרות מודגשות. בפיסקה ראשונה ממספר פסקאות של הוספות צוות המכון באה הכותרת – **תוספת שבת**.
- ד. מספרי ההערות בכל הלכה מתחילים מחדש.
- ה. לפרק ט שתי מהדורות של הראי"ה קוק זצ"ל. תוספת שבת נכתבה למהדורה בתרא הארוכה. לספר הוכנסה לאחר פרק ט מהדו"ב – מהדורה קמא של הרב זצ"ל, שהופיעה בהוצאת הרב זצ"ל עם ציוני המקורות של הרצי"ה קוק זצ"ל.
- ו. לאחר הפרקים שש הערות מכת"י של הרצי"ה קוק והרב דוד כהן (הנזיר) זצ"ל. ההערות לפי מהדו"ק של שבת הארץ.
- ז. בסוף הספר מפתח עניינים ומושגים ובו הפניות עפ"י הפרק וההלכה והפרק בהלכה, במהדורה זו.

דבר מכון התורה והארץ

"נדרי לד' אשלם נגדה נא לכל עמו" — לפני ארבע עשרה שנה, בשנת תשנ"ג,

בהקדמה לשבת הארץ כתבנו:

“תודתנו נתונה למרן הגר”א שפירא שליט”א, הרב הראשי לישראל, ראש ישיבת מרכז הרב, וראש מכון הרצ”ה קוק צ”ל, שהואיל למסור לידנו את כתי”ק מרן הרב זצ”ל, דבר שהביא להשלמת בירור דברי הרב זצ”ל והשלמת דעות שלא נדפסו עד כה, כתב היד כולל המשך לשבת הארץ (פרקים ח-יג) שגם הם לא נדפסו עד הנה, ואי”ה יראו גם הם אור”.

בעמדתו בפתח שנת השמיטה תשס”ח באנו לקיים את ההבטחה להשלים את הוצאת הפרקים (ח-יג) של שבת הארץ לאור עולם.

בצאת הפרקים הללו הננו חוזרים וכופלים תודה מיוחדת למרן ראש הישיבה הגר"א שפירא שליט"א, שעומד לימין מכון התורה והארץ בכל שעה, בהלכה ובעצה נכונה, ובייחוד בימים הקשים של הגרוש מגוש קטיף ת"ו — חזקנו ואמצנו. יאריך ד' ימיו ושלנותיו בבריאות גופא ונהורא מעליא, ימשיך להדריך את בית ישראל בדרך העולה אל בית ד', ויזכה לכהן בבנין שלם.

הפרקים המודפסים בכרך שלפנינו ברובם (מלבד דיני פרוזבול) עוסקים בהלכות הקשורות לימים יבואו, עת יחזור כל עם ישראל לציון ברנה, קדושת ערי חומה וערי הלוויים יחזרו למעמדם, ומלאה הארץ דעה את ד'. על העיסוק בהלכות אלו כתב מרן הרב קוק זצ"ל בהקדמתו למשפט כהן:

[illegible]

אולם למרות שחלק גדול מהפרקים עוסקים בהלכות שלעתיד לבוא, מרן הרב קוק זצ"ל ברוב גודלו משלב בהם דברים בעלי השפעה לימינו, מדוע אין היתר מכירה קבוע (פ"ט הט"ז) וביחס לשרות בצבא (פ"ג ה"ב) ועוד.

כתב היד של הרב קוק זצ"ל על הפרקים האחרונים של הל' שמיטה ויובל לא יצא יחד עם ספר שבת הארץ בשנת תר"ע, כנראה מכיון שהיתה חשיבות מיוחדת להוציא את

שבת הארץ

הפרקים הראשונים העוסקים בשמיטת הקרקע, שהם היו הלכה למעשה וביחוד בהתחדשות הישוב בארץ ישראל. השאלות נשאלו ומרן הרב קוק זצ"ל נזקק להגיש לבני ארץ ישראל את אוסף השיטות, ראשונים ואחרונים העוסקים במצוות השביעית בארץ ישראל. הפרקים העוסקים במצוות פרוזבול, יובל, שדות ובתים בבתי ערי חומה וחצרים, וערי הלויים לא נדפסו כיון שלא היו הלכה למעשה, ועתה בא זמנם להגלות.

כתב היד שלפנינו הוא מקורי של הרב קוק זצ"ל ללא תוספותיו של מו"ר הרצי"ה קוק זצ"ל, וללא ציון מקורות הדברים, כך שכל עבודת הציונים והמקורות ושיטות ראשונים ואחרונים נוספות נעשתה על ידי חברי מכון התורה והארץ. הפרק העוסק בשמיטת כספים (פ"ט) הודפס גם בשבת הארץ בשנת תר"ע, אמנם לא בצורה מלאה אלא מספר הלכות, ועל כן בכרך זה מופיע פרק זה פעמיים, האחד כתה"י שהיה ברשותנו, ולאחריו הפרק כפי שנדפס בשבת הארץ שיצא לאור בימי הרב קוק זצ"ל.

מכון התורה והארץ הוקם בגוש קטיף לפני עשרים ואחד שנה לחיזוק תורת ארץ ישראל על פי דרכו ותורתו של הרב קוק זצ"ל. בגוש קטיף נבנתה קהילה חקלאית אוהבת ארץ ישראל ותורת ישראל, כשמכון התורה והארץ ומפעליו עמלים בשילוב אמת של תורה ועבודה. לפני כשנתיים עלה הכורת על יישובי גוש קטיף ובתוכם נעקר מכון התורה והארץ ממקומו שבכפר דרום, והועבר בעל כרחו לאשקלון (באופן זמני). למרות הצרות שעברו על חברי המכון הרי הוא חוזר וניעור וממשיך לפעול עם אל, לגלות את אור הגאולה.

"תורת ד' תמימה משיבת נפש" – מו"ר הגאון הרצי"ה הכהן קוק זצ"ל הסביר שהתורה משיבת נפש כאשר היא תמימה. ב"ה אנו זוכים היום להשלמת הלכות שמיטה ויובל לרמב"ם, עליהם שבת הארץ של הרב קוק זצ"ל ועליהם הוספותיהם של חברי מכון התורה והארץ, ובאה מלאכת שבת הארץ להשלמתה, ותורת ד' התמימה מונחת כעת בפני בית ישראל, למען יוסיפו דעת ויראת ד'.

**"אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו, והפכתי אבלם
לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם, ורויתי נפש הכהנים דשן, ועמי
את טובי ישבעו נאם ד'".**

יהודה הלוי עמיחי

כפר דרום – אשקלון

מכון התורה והארץ

תודתנו נתונה למכון הרצי"ה
ולמרן הרה"ג אברהם אלקנה כהנא שפירא שליט"א
הרב הראשי לא"י (לשעבר) וראש ישיבת מרכז הרב
שסייע בידינו להוצאת ספר זה לאור
והעמיד לרשותנו את כתי"ק של מרן הרב זצ"ל

רשימת המשתתפים בספר

תוספת שבת, ציונים, מקורות והערות:

הרב יהודה עמיחי, הרב יהודה זולדן

בקורת ועריכה:

הרב אהוד אחיטוב, הרב יעקב אפשטיין, הרב אביגדור

לוינגר, הרב אברהם סוחובולסקי, הרב יואל פרידמן

עריכה סופית, מפתח עניינים ומושגים:

הרב יעקב אפשטיין

נר ד' נשמת אדם

ספר זה מוקדש לזכרו של חברנו
הר' שלמה מרדכי מילר הי"ד
שהיה מלא ברוח התורה הגואלת.
שימש תלמידי חכמים.

פעל במעשים קטנים וברוח גדולה.

קידם את רעיון אוצר הארץ

חקלאות וחקלאים יהודים

בעמל רב ובמסירות נפש.

עלה בסערה השמימה

בהגנת היישוב איתמר

כו מנחם אב תשס"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

תוכן מפורט

פרק תשיעי

25	הלכה א
	א. זמן האיסור
	ב. איסור נגישת ישראל ונכרי
27	הלכה ב
	א. ברכה על השמטת כספים
29	הלכה ג
	א. שמיטת כספים בזמן הזה
	ב. שמיטת כספים מהתורה
	ג. הכרעת הפוסקים, והלכה למעשה
32	הלכה ד
	א. תביעת חוב שלוח בשביעית
34	הלכה ה
	א. הקפת החנות
36	הלכה ו
	א. שטר שיש בו אחריות
	ב. סיים שדה
	ג. סילוק החוב
	ד. משכנתא
	ה. סיום שדה ומשכנתא
42	הלכה ז
	א. שבועה מדרך הלואה
	ב. גלגול שבועה
	ג. שבועות על חובות

שבת הארץ

- 45 הלכה ח
- א. שבועה על כפירה
 - ב. ב"ד הטיל חובת שבועה
 - ג. כפירה ללא חיוב שבועה
 - ד. מלוה כפרנית
- 48 הלכה ט
- א. מלוה לעשר שנים
 - ב. התנה עמו שלא יתבענו
- 51 הלכה י
- א. תנאי שלא ישמט
- 54 הלכה יא
- א. הקפת החנות
 - ב. שכר שכיר
- 57 הלכה יב
- 58 הלכה יג
- א. כתובה ותוספותיה
 - ב. הבא מכח נכרי
- 61 הלכה יד
- א. משכון על חלק מהחוב
 - ב. משכנו שלא בשעת הלוואתו
- 63 הלכה טו
- א. מוסר שטרותיו
 - ב. בית דין
- 65 הלכה טז
- א. פרוזבול בשביעית של תורה
 - ב. פרוזבול בשביעית מדרבנן
 - ג. פרוזבול כתקנה קבועה

תוכן מפורט

ד. תקנת מכירת קרקעות בימינו	
הלכה יז	69
א. בית דין החשוב שבעיר	
ב. בית דין שהרבים קבלום עליהם	
ג. קבלת רועי בקר	
ד. בכל בית דין	
הלכה יח	72
א. ב"ד של שנים או שלשה	
ב. מסירת דברים	
ג. כתיבת שמות הדיינים	
ד. ב"ד שבעיר אחרת ושליח	
ה. לא ידוע למי נמסר	
ו. עדות או מסירה	
ז. פרוט החייבים	
הלכה יט	77
א. בעלות בקרקע	
ב. גודל הקרקע	
ג. קרקע ללווה	
ד. השאיל והשכיר	
ה. שדה ממושכנת	
הלכה כ	81
א. אשה על נכסי בעלה ואפוטרופוס על נכסי יתומים	
ב. יתומים שלוו	
ג. ערב	
הלכה כא	83
א. הלווה מחמישה	
ב. הקרקע בפרוזבול בחמישה שלוו	

שבת הארץ

85הלכה כב.

86הלכה כג.

88הלכה כד.

א. טוען שאיבד את הפרוזבול

ב. שבועה

ג. פותחין למלוה

ד. מקומות שאין עושים פרוזבול

ה. חוזר וטוען בפרוזבול

ו. יתומים

93הלכה כה.

94הלכה כו.

95הלכה כז.

97הלכה כח.

א. אמירת המלוה

ב. אמירת הלווה

99הלכה כט.

א. הבאת הלווה להחזרת החוב

100הלכה ל.

א. עיסקא

ב. שושבינות

ג. שותפים

ד. ערב

ה. הנייר ושכר הסופר

ו. מוכר שטר חוב

108פרק תשיעי – מהדורה קמא

פרק עשירי

122	הלכה א	א. ספירת השנים על ידי בית דין ב. ברכה על מצות ספירת השנים ג. נוסח הברכה על ספירת השנים ד. מצות קידוש שנת החמישים
127	הלכה ב	
128	הלכה ג	
131	הלכה ד	
133	הלכה ה	
135	הלכה ו	
137	הלכה ז	
139	הלכה ח	א. יובל בעבר הירדן ב. כל יושביה עליה ג. קריאת דרור ותקיעת שופר בחוצה לארץ
144	הלכה ט	א. עבד עברי ואמה עבריה ב. בתי ערי חומה, שדה חרמים, ושדה אחוזה ג. גר תושב
150	הלכה י	א. תקיעת בית דין וחלות דיני היובל ב. תקיעה ושמיעה ג. שופר בחור"ל ד. שופר במקדש
153	הלכה יא	

שבת הארץ

הלכה יב. 154

הלכה יג. 155

א. קידוש בית דין

ב. הזמן הקובע

ג. יחידים העושים את שלשת הדברים

ד. כשלא חל היובל

ה. שילוח עבדים בארץ ובחוץ לארץ

הלכה יד. 158

א. עשרת הימים שבין ר"ה ויום הכיפור

ב. עטרות בראש העבדים

הלכה טו. 160

א. תוספת יובל

ב. מלקות על איסורי יובל בין ראש השנה ויום הכיפור

הלכה טז. 162

א. קידוש היובל ב"ד או יחידים

ב. עבר היחיד על איסורי היובל

פרק אחד עשר

הלכה א. 164

א. חלקים בארץ שאינם נמכרים לצמיתות

ב. שדה מקנה, שדה אחוזה, בתי ערי חומה

ג. "לא תמכר" איסור או הנחיה?

ד. על מי האיסור, ומי חייב מלקות

ה. האיסור כשמוכר קרקע לגוי ולגר תושב

ו. האם מועיל תנאי במכירה: על מנת שלא תחזירני יובל?

ז. האם הקונה רשאי לשנות את פני הקרקע עד היובל?

ח. האם איסור מכירה לצמיתות נוהג כשאין יובל?

תוכן מפורט

171	הלכה ב	א. המוכר שדה לששים שנה
172	הלכה ג	א. איסור מכירת בית או שדה אחוזה
174	הלכה ד	
175	הלכה ה	א. חישוב השנים
177	הלכה ו	
178	הלכה ז	
179	הלכה ח	א. שבח הבא ממילא
180	הלכה ט	
182	הלכה י	
183	הלכה יא	א. הובירה לגמרי ב. השתדלות לגאולתה בתוך השנתיים
184	הלכה יב	א. מכר את השדה שנה לפני היובל
185	הלכה יג	א. מכירת אדמת טרשים ב. מכירת שדה שחלקה ראוי וחלקה אינו ראוי
187	הלכה יד	א. חזרת עצי פרי ביובל ב. גאולת אילני סרק בפחות משתי שנים
189	הלכה טו	א. שדה שנמכרה מקונה ראשון לשני

שבת הארץ

הלכה טז 190

- א. שבח העולה מאליו ושבח שנוצר על ידי השקעה כספית
- ב. הפודה מיד הלוקח הראשון כשהכסיפה בידיו
- ג. גאולה לאחר עלית או הוזלת מחיר
- ד. גבית הפרש המחירים על ידי הקונה השני מהמוכר לו

הלכה יז 193

- א. מכר שדות אחרות כדי לגאול שדה שמכר

הלכה יח 195

- א. חצי שדה
- ב. הקרובים הגואלים את השדה
- ג. קרוב קרוב קודם
- ד. דיני גאולת קרובים

הלכה יט 198

- א. חזרת מתנה
- ב. חזרת שדה מהפקר ומגבית חוב

הלכה כ 200

- א. האחים שחלקו
- ב. הבכור והמייבם את אשת אחיו

הלכה כא 203

- א. היורש את אשתו
- ב. יורש בית קברות

פרק שנים עשר

הלכה א 205

- א. המוכר בית
- ב. תשלום שכירות

תוכן מפורט

207	הלכה ב
	א. גאולת קרובים
	ב. מכירת נכסיו
208	הלכה ג
209	הלכה ד
211	הלכה ה
212	הלכה ו
213	הלכה ז
214	הלכה ח
215	הלכה ט
216	הלכה י
	א. בתי חצרים
	ב. כיצד גואלים בתי חצרים
	ג. מאימתי גואלים לאחר שנה
	ד. יובל בשנה השניה
219	הלכה יא
	א. גינות
	ב. חולסית ומצולה
221	הלכה יב
	א. בית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות
223	הלכה יג
224	הלכה יד
	א. ישיבה קודם הקפת חומה
	ב. ישיבה על דעת להקיף בחומה
	ג. בתים לפני ואחרי הקפת החומה
	ד. ביטול עיר חומה בגלל ישיבת נכרים
	ה. כבוש ישראל עיר מוקפת חומה

שבת הארץ

- 228 הלכה טו
א. חומה שנפלה קודם הגלות
ב. קדושת עזרא
- 230 הלכה טז
א. מה יקדשו לעתיד לבוא
ב. כיצד מקדשים ערי חומה

פרק שלשה עשר

- 233 הלכה א
א. ערי המקלט האחרות בימי המשיח ללויים
- 234 הלכה ב
- 238 הלכה ג
- 239 הלכה ד
- 240 הלכה ה
א. האיסור בערי ישראל והלויים
ב. אילנות וזרעים
- 244 הלכה ו
- 245 הלכה ז
- 247 הלכה ח
- 248 הלכה ט
- 249 הלכה י
א. כהן שנטל חלק בביזה
ב. נחלה בארץ לעתיד לבוא

תוכן מפורט

252	הלכה יא
	א. נחלה בארצות קיני קניזי וקדמוני
	ב. ביזה בחוץ לארץ
254	הלכה יב
	א. בני לוי חייבים במלחמה
	ב. בני לוי לא היו במלחמה
	ג. בני לוי במלחמת מדין
257	הלכה יג

פרק ט

הלכה א

א. זמן האיסור ב. איסור נגישת ישראל ונכרי

רמב"ם

מצות עשה להשמיט המלוה בשביעית שנאמר¹ שמוט כל בעל משה ידו, והתובע חוב שעברה עליו שביעית עבר על לא תעשה שנאמר² לא יגוש את רעהו ואת אחיו.

א. זמן האיסור

רמב"ם והתובע חוב שעברה עליו שביעית³.

שבת הארץ

וי"א⁴ שתיכף משנכנסה שביעית - אסור לתבוע את החוב ולנגוש על פי בית דין, וכיון שהוא נוגש הוא עובר על לא תעשה של 'לא יגוש'. אלא שאם החזיר

1. דברים (טו, ב).
2. שיטת הרמב"ם שהשביעית משמטת בסופה מבוארת לקמן ה"ד, מקור הדברים בספרי (פיסקא קיא), ערכין (כח ע"ב). כשיטה זו כתבו: רשב"ם (הובא באו"ז סנהדרין קז), סמ"ג (לאוין ער), רמב"ן (דברים טו, ב; תשובות המיוחסות סי' צח), חינוך (מצוה תעז), תרומות (שער מה אות טו), רשב"א (ח"ב סי' שיד), ר"ן (גיטין דף יט ע"א מדפי הרי"ף ד"ה וגרסינן תו), מאירי (גיטין לז ע"א ד"ה שביעית).
3. תוספתא (שביעית פ"ח הי"א, במספר כתבי יד), אבן עזרא (דברים טו, א, עיין בית ישראל סי' כט ס"ק צו מה שהעיר על כך), עיטור (פרוזבול עו ע"ג), רא"ש (גיטין פ"ד סי' כ), טור (חו"מ סי' סז אות ל).
4. עיין לקמן הלכה כח.

שבת הארץ

לו מעצמו - אינו מחוייב לומר לו 'משמט אני' כי אם אחרי שכבר עברה עליו שביעית.⁵

והמנהג כסברא הראשונה.⁶ ויש ותיקין מחמירין כסברא האחרונה.⁷

ב. איסור נגישת ישראל ונכרי

רמב"ם והתובע חוב שעברה עליו שביעית עבר על לא תעשה.⁸

תוספת שבת

יש אומרים⁹ שיש מצוה לנגוש את הנכרי, ויש חולקים¹⁰ וסוברים שהנוגש את ישראל עובר בלא תעשה ועשה של "את הנכרי תיגוש"¹¹, ואין מצות עשה ליגוש את הנכרי אלא רשות.¹²

5. רדב"ז (סי' ב' אלפים רלח, ח"ו סי' רלח) כתב שנהגו לכתוב בסוף השביעית, והב"י (סי' סז, אות ל-לב) כתב שכן המנהג פשוט בארץ ישראל וסביבותיה, וכן היה מנהג מהר"י בי רב. לבוש (סי' סז סעי' ל), חתם סופר (חו"מ סי' קיג, יר"ד סי' יט), חכמת אדם (שערי צדק פכ"א סעי' ג), בית ישראל (פאת השלחן סי' כט ס"ק צו), משנה כסף (שערים מצויינים אות תיד).
6. תומים (אורים ס"ק נד), חת"ס (או"ח סי' טו), מסגרת השלחן (סי' קפ ס"ק ט).
7. תומים (אורים ס"ק נד), חת"ס (או"ח סי' טו), מסגרת השלחן (סי' קפ ס"ק ט).
8. עיין משנה כסף (עמ' י).
9. רמב"ם ספר המצוות (מ"ע קצח, קמב). עיין לח"מ (הל' מלוה ולוה פ"א ה"ב).
10. רמב"ן (ספר המצוות שורש ששי, דברים טו, ג), מאירי (ב"מ ע"ב ד"ה הרבה), ועיין ראב"ד (הל' מלוה ולוה פ"ה ה"א).
11. דברים (טו, ג).
12. רס"ג, ראב"ע, רמב"ן (דברים טו, ג).